

LEBOVICS VIKTÓRIA

Ukrán szépirodalom magyar nyelven

A 19. század elején kibontakozó ukrán irodalmat, amely a népköltészetből, a régi korok, valamint az ukránnál fejlettebb irodalmakból is táplálkozott, a világiásodás, a nemzetté válás folyamatában az ukrán nyelvért vívott harc, az irodalmi irányzatok egyedi sorrendje, illetve a kelet-ukrán és nyugat-ukrán irodalom időben is eltérő fejlődése jellemezte és a paraszti tematika uralta.

Az új ukrán irodalom fejlődése a keleti területeken indul útjára, amikor Harkiv és Poltava válik kulturális és irodalmi központtá. A 17–18. századi gazdag barokk korszak után az irodalmi fejlődés felgyorsul, és az irodalmi irányzatok sajátos változása lesz megfigyelhető: ukrán klasszicizmus például nem létezett. Egy rövid ideig a burleszk és a travesztia játszott meghatározó szerepet az irodalmi fejlődésben, amelyet a romantikával (a 19. század 40-es éveinek elejére kialakuló, valóban erőteljes irodalmi irányzattal) érdekes módon egy műfaj – az állat- és tanmese – kötött össze. A műnemek megjelenésének sorrendje is sajátos volt: a lírát a dráma követte, és csak a 30-as évek közepén jelent meg a próza.

Az új ukrán irodalom kezdeti korszakát alapvetően három alkotó fémjelezte: Ivan Kotljarevszkij (1769–1838), Petro Hulak-Artemovszkij (1790–1865) és Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko (1778–1843), akik nemcsak ukrán, hanem orosz nyelven is írtak. A 19. század első két harmadában nem is igen ismerünk olyan ukrán szerzőt, aki nem alkotott volna orosz nyelven is. És ha Ivan Kotljarevszkij megmutatta, hogy lehet szórakoztató, komoly társadalmi problémákat is felvető művet alkotni az ukrán nép által beszélt nyelven, Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko bebizonyította, hogy az ukrán nyelven írt alkotások képesek meghatni az olvasót, sőt, könnyet csalni a szemébe. Fontos mérföldkövek voltak ezek a művek az ukrán nyelv létjogosultságáért vívott harcban, amelyről pedig sokan állították azt, hogy nem is létezik: csak az orosz, illetve lengyel nyelv torzított változata vagy nyelvjárása, szépirodalmi alkotások megírására pedig alkalmatlan. A században uralkodó irodalmi nyelvváltozatok sokaságát jól illusztrálja Kocsis Mihály alábbi eszmefuttatása:

Kotljarevszkij Enejidája tehát a helyesírás modern korszakának is a nyitányát jelenti. [...] Ez a periódus két részre, az 1905 előtti és utáni alkorszakra bontható. Az 1798-tól 1905-ig terjedő időszak fő jellemzője az, hogy még hiányzik a tudományos megalapozottságú, egységes (kelet- és nyugat-ukrán területeken egyaránt követett) ortográfia. A bő száz év során körülbelül ötven helyesírási rendszer létezett, ezek neves tudósok (zömében filológusok) és írók

kísérletezései, melyeknek elfogadottsága a szerző tekintélyének függvénye.
(Volt például olyan helyesírás is, melyet kizárólag az alkotója használt.)¹

Ez azt is jelenti, hogy az irodalmi alkotások jelentős részét később maguk az ukránok is „fordították”, főleg a Szovjetunióban dolgozták át a korra jellemző mai ukrán nyelven, és gyakran cenzúrázták is.

Az ukrán Petőfiként is emlegetett Tarasz Sevcsenko (1814–1961) volt „a nemzet bárdja”, „az, aki az ukrán szabadság őrzőjének nevezte a szót...”² Az ő munkásságának köszönhetően oszta az irodalomtudomány a 19. századi ukrán irodalmat Sevcsenko előtti és Sevcsenko utáni korszakra. És bár az ikonikus ukrán költő életében nyomtatásban csak alig néhány alkotása látott napvilágot Pétervárott és Lipcsében, művei pedig főleg kéziratban terjedtek, mégis rendkívül népszerűek voltak. A szerző halála után, már a 60–70-es években többször is kiadták alkotásait. És nagyjából ekkor válik az ukrán irodalom ismertté külföldön, többek között Magyarországon is.

A nyugat-ukrán területeken a kulturális és irodalmi újjászületésben és az ukrán nyelv térhódításában a *Ruszalka Dnyisztrovaja* (*Русалка Дністровая*) című almanach, egy kalandos sorsú, 153 oldalas kis könyv játszott sorsdöntő szerepet. A kötetet 1837-ben Budán, az egykori Királyi Egyetemi Nyomdában adta ki Markian Saskevics (1811–1843), Ivan Vahilevics (1811–1866) és Jakiv Holovackij (1814–1888), akiket az ukránok ma is nemzetébresztőként tisztelnek.³ A 19. századi nyugat-ukrán irodalom kiemelkedő alkotója Ivan Franko (1856–1916) volt. Már életében megünnepezték munkásságának 25. és 40. évfordulóját, bár alig 60 évet élt. Sokrétű munkásságát – lírai, prózai és drámai műveit, publicisztikai írásait, történelmi, néprajzi, gazdaságtudományi, filozófiai, szociológiai munkáit és műfordításait – 54 kötetben adták ki.⁴ Ivan Franko műveiből született a legtöbb magyar fordítás, több elbeszélése akár 2–3 műfordító tollából is.

A 19. század utolsó harmadában az ukrán irodalom mennyiségi és minőségi változásának lehetünk szemtanúi, annak ellenére, hogy az orosz belügyminiszter által 1863. július 18-án kibocsátott Valujevi körlevél, majd a II. Sándor orosz cár által 1876-ban kiadott titkos emsi rendelet szinte teljes mértékben ellehetetlenítette az ukrán nyelv használatát a közsférában és a kultúrában. Mégis, mind a kelet-ukrán, mind a nyugat-ukrán területeken új műfajok és témák jelentek meg az irodalomban, teret hódított a lélektani próza, jelentős mértékben fejlődött a drámairodalom és a líra,⁵ megteremtve az

¹ Kocsis Mihály, *Vergilius és az ukrán helyesírás*, Corollarium, XIII, 2010, 132–133.

² Volodimir DIBROVA, *A kortárs ukrán irodalom: Problémák a gyarmati lét után*, ford. LENGYEL Tamás, Véletlen Balett, 2001/1. <https://xn--krptalja-8yac.net/ukrajna/kortars-ukran-irodalom/> (Letöltés ideje: 2024. április 6. – a dátum a tanulmány valamennyi internetes hivatkozására érvényes.)

³ Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár gondozásában nemrégiben megjelent az almanach hasonmás kiadása e sorok írójának bevezető tanulmányával magyar, ukrán és angol nyelven: *Ruszalka Dnyisztrovaja*, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023.

⁴ 50 kötet 1976–1986 között a Szovjetunióban jelent meg, majd az 51–54. köteteket a független Ukrajnában 2008–2011 között publikálták.

⁵ Többek között Ivan Necsj-Levickij (1838–1918), Panasj Mirnij (1849–1920), Ivan Karpenko-Karij

alapot a sokrétű, nagyszabású ukrán modernizmus (szimbolizmus, impresszionizmus, expresszionizmus, futurizmus, szürrealizmus, újromantika stb.) számára a 20. század első harmadában.

Az ukrán irodalomnak ez a még az ukránok által is kevésbé ismert, izgalmas korszaka a 20. század 30-as éveiben az ún. „kivégzett újjászületésbe” torkollott. Magát a kifejezést 1958-ban Jerzy Giedroyc (1906–2000) – az eredetileg Rómában, később Párizsban megjelenő *Kultúra* című lengyel folyóirat főszerkesztője – javasolta Jurij Lavrinenko (1905–1987) ukrán irodalmárnak egy készülő ukrán irodalmi antológia címeiként. Hagyományosan a „kivégzett újjászületés” nemzedékéhez a 20-as és 30-as évek művészeit sorolják, akik az Ukrán SZSZK-ban az irodalom, festészet, zene, színház és filmművészet terén kiemelkedő művészi alkotásokat hoztak létre, ugyanakkor Sztálin totalitárius rezsimjének áldozataivá váltak. Szolomija Pavlicsko (1958–1999), a fiatalon elhunyt tehetséges ukrán irodalomkritikus így jellemezte a korszakot: az irodalom

jóval szélesebb közönséghez jutott el, mint valaha. És a közönség műveltségi szintje nőtt. Az irodalommal először foglalkozott seregnyi író és értelmiségi. Először szólaltak meg ukrán tudósok a nemzeti egyetemek katedráiról. Először differenciálódtak intenzíven az egyes művészeti irányzatok, csoportok és iskolák. A kulturális élet modernizálására irányuló tendencia azonban kezdettől fogva párhuzamosan létezett azzal a tendenciával, hogy azt alárendeljék az ideológiának, majd teljesen megsemmisítsék.⁶

A Szovjetunió Kommunista Pártja a nemzeti fejlődést szolgáló alkotókkal szemben az elnyomás, az elhallgatás, a megsemmisítő kritika, a letartóztatások és kivégzések eszközeit vetette be. Az ukrán írók számára az öngyilkosság (például Mikola Hviljovij, 1893–1933), a koncentrációs tábor (Borisz Antonenko-Davidovics, 1899–1984; Osztap Visnya, 1889–1956), a hallgatás (Ivan Bahrianij, 1906–1963; Viktor Domontovics, 1894–1969), az emigráció (Volodimir Vinnicsenko, 1880–1951; Jevhen Malanjuk, 1897–1968) vagy a behódolás (Pavlo Ticsina, 1891–1967; Mikola Bazsan, 1904–1983) volt a választási lehetőség. „Nemzedékeket töröltek ki az irodalomkönyvekből.”⁷ Az ukrán értelmiség „lefejezésének” mértékét jól mutatják a következő számok. A számúzetésben élő ukrán írók szervezetének becslése szerint (amelyet 1954. december 20-án elküldtek a szovjet írók második szövetségi kongresszusára) míg 1930-ban 259 ukrán író publikálta műveit, 1938 után már csak

(1845–1907), Mihajlo Sztarickij (1840–1904), Marko Kropivnickij (1840–1910), Mihajlo Kocjubinszkij (1964–1913), Olha Kobiljanszka (1963–1942), Leszja Ukrajinka (1871–1913) stb. munkásságának köszönhetően.

⁶ Соломія ПАВЛИЧКО, *Дискурс модернізму в українській літературі*, Київ, Либідь, 1997, 170.

⁷ ORBÁN Krisztina, *Amiben az egész világ látszana: Interjú Bakonyi Gergely, Demény Péter, Körner Gábor és Rajsli Emese műfordítókkal*, Kortárs Online, 2021.11. 22. <https://kortaronline.hu/aktual/muforditok-2.html>

36. A 223 „eltűnt” íróból 192-őt agyonlőttek vagy táborokba száműztek, ahol később meghaltak, illetve kivégezték őket, 16 eltűnt, 8 öngyilkos lett, 7 pedig távozott az élők sorából.⁸ Nyilvánvaló, hogy ez az irodalom nem, vagy csak csekély mértékben vált elérhetővé fordításban, hiszen az ukrán irodalomnak ahhoz a részéhez tartozik, amelyet maguk az ukránok is csak függetlenségük elnyerése után fedeztek fel „újra”.

A „kivégzett újjászületés” eszmei hatása a szovjet korszak szocialista realista évtizedei után a hatvanasok (Ivan Dracs, 1936–2018; Mikola Vinhranovszkij, 1936–2004; Volodimir Drozd, 1939–2003; Hrihir Tyutyunik, 1951–1980; Vaszil Szimonenko 1935–1963; Lina Kosztenko, 1930–; Valerij Sevcsuk, 1939–; Vaszil Sztusz, 1938–1985) munkásságában köszönt vissza, amikor a hrucsovi politikai olvadás idején a kommunista párt politikája ismét viszonylag engedékennyé vált a nemzeti kultúrákkal. Idővel azonban a szovjethatalom ezt is megtorolta.

A kortárs ukrán irodalom viszont virágzik, új stílusok és műfajok kavalkádja és keveredése, új témák jellemzik, például a feldolgozatlan múlt elhallgatott történései (az 1932–1933-as éhínség, vagy az ukránok harca a bolsevikok ellen az 1920-as években), a deviancia, a szexualitás, a Krím-félsziget elcsatolása óta tartó kelet-ukrajnai szembenállás, a lakosság elvándorlása miatt kialakuló társadalmi problémák (például az ukrán vendégmunkások széteső családi élete) – és természetesen legújabbban a háború, amely valamelyest előtérbe helyezte az ukrán kultúrát, ezen belül pedig az irodalom iránti érdeklődést is. Bár az ukránok arra számítanak, hogy az ukrán irodalom most fogja meghódítani a világ könyvpiacát, a műfordítások sorsa – mint azt látni fogjuk az ukrán irodalom magyarországi recepciójának példáján – számtalan tényezőtől függ.

Sokan úgy tartják, hogy az első ukrán irodalmi alkotás, amely magyar nyelven napvilágot látott, Ivan Franko *Hric iskolai tudománya* (*Грицева шкільна наука*, 1883) című elbeszélése volt.⁹ Zsatkovics Kálmán fordította, és a Budapesti Hírlapban jelent meg 1896. december 30-án. Az elbeszélésben, amely a korabeli oktatási rendszer kritikáját tárja az olvasó elé, Hric, az okos kis libapásztor egy év alatt csupán egyetlen, szótagok összeolvasásából született, jelentés nélküli mondatot tanult meg az iskolában: a-ba-ba-ha-la-ma-ha. Majd amikor egy év elteltével visszatért szeretett libáihoz, egy fehér gúnár szégyenítette meg azzal, hogy első hallásra egymás után kétszer is elismételte a mondatot.¹⁰

Az ukrán szépirodalom útja magyar nyelven három nagy korszakra osztható.

⁸ Юрій ЛАВРИНЕНКО, *Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933*, Київ, Смолоскип, 2004. 12.

⁹ Любиця БАБОТА, *Перші переклади творів Івана Франка на теренах історичної Угорщини* = Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка, Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року, Том 1, Львів, 2008, 1097–1103; Наталія Грищенко, *Угорські переклади творів Івана Франка* = Громада, № 3 (135), липень-вересень, 2016. http://hromada.hu/2016/nom_135/franko_1.html

¹⁰ Ma „A-BA-BA-HA-LA-MA-HA” Ukrajna egyik legismertebb könyvkiadója, amely úgy hirdeti magát, hogy 6 és 1(0)2 év közötti gyermekeket lát el olvasnivalóval.

Kezdetben vala...

Az ukrán irodalmi alkotások fordításának a kezdetei az egy-egy fordító, folyóirat vagy kiadó preferenciáit tükröző, illetve külföldi – főleg német és francia – fordításokra és írásokra vezethetők vissza.

Talán az alig huszonnégy évesen elhunyt költő, hírlapíró Zilahy Imre (1845–1867) *Ukránia költészete* című, 1865-ben Kolozsváron, a Korunk Tárczája napilapban megjelent írása lehet egyike az első magyar nyelvű tudósításoknak az ukrán irodalomról. A kozákság történetét tömören bemutató és az ukrán népdalok líraiságát megidéző írást az alábbi megjegyzéssel adták közre: „Az „Ost und West” című folyóirat 1861-diki folyamában megjelent értekezés nyomán”.¹¹ Mintha Tarasz Sevcsenko művei ihlették volna Zilahyt:

A tatároktól szédült helységek lakói, szökött katonák, elszegényedett föld-birtokosok, rablók és mindenféle menekvők gyűltek össze ott, s egy harcias községet képeztek [...]. Vakmerész rohamokat intéztek irtóztató tatárok ellen [...]. Magokat csak kozákoknak nevezték, s e név máig is – független harczost jelent. A bosszú ösztöne s a függetlenség szeretete volt létélük főlényege. [...] Így kezdődött a századok folytán elhatalmasodott köztársaságias, harcos állam, mely magát az órjás Oroszországot is több ízben alapjában összerázta, mignem Nagy Péter s II.-k Katalin a kozákok makacs hatalmát megtörték és lovas csordáit az orosz hadseregbe olvasták. Dalikat „duma” névvel nevezik, mit magyarul kifejezni alig ha lehetne.¹² [...] Ez énekekből mély, benső, természeti érzés, égő hazaszeretet és családiasság, [...] és valóban megkapó vallásosság nyilatkozik.¹³

Zilahy Imre ugyanabban az évben július 5-én a Pesti Naplóba is írt egy tárcát *A szláv népköltészetéről* címmel.

Tarasz Sevcsenko neve a magyar sajtóban először feltehetőleg 1888-ban tűnt fel.¹⁴ Könyves Tóth Kálmán (1837–1924) lelkész *Egy orosz parasztköltő* címmel közölt róla

¹¹ ZILAHY Imre, *Ukránia költészete*, Korunk Tárczája, 1865, 36. szám, 287–288. https://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ25563560X

¹² A „duma” szó egy lengyel krónikás írásában jelenik meg először 1587-ben, amelyben a szerző két galíciai nemes 1506-ban bekövetkezett halálával kapcsolatban jegyzi meg, hogy az ukránok elégiákat énekelnek róluk, amelyeket dumáknak neveznek. A дума metrikai és ritmikai felépítése a következő: a verssorban sem a szótagok száma, sem a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozása nem kötött, nincsenek strófák, költői egységekre (periódusokra) tagolódnak, a rímek sok esetben több verssort is összekötnek. A dumák tematikája a rabság, a szökés, a halál, a szerelem, költői eszköztárához a loci communes, az állandósult jelzők, a tautológia, a parallelizmusok, a retardáció stb. tartoznak.

¹³ ZILAHY, 288.

¹⁴ Lásd KÁRPÁTY Zoltán, *Sevcsenko Magyarországon*, karpatalja.caféblog.hu, 2018. január 14. <https://karpatalja.caféblog.hu/sevcsenko-magyarorszagon/>

cikket a Vasárnapi Újságban, amelynek 1867 óta volt állandó munkatársa. Könyves Tóth Kálmán lényegében Émile Durand *Le Poète national de la Petite-Russie* 1876-ban a *Revue des Deux Mondes*-ben megjelent tanulmányát dolgozta át,¹⁵ illetve arra a két angol nyelvű cikkre támaszkodott,¹⁶ amelyeknek szintén Durand írása képezte az alapját.¹⁷ Ez magyarázza a Könyves Tóth Kálmán által használt név átírását – „Csevcsenko Tarass az orosz népköltő neve”¹⁸ – és azt a néhány pontatlanságot is a cikkben, amely egyébként elég részletesen vázolja az ukránok korabeli történelmi, társadalmi helyzetét, és mutatja be Tarasz Sevcsenko életét és munkásságát.

Az ungvári születésű malmosi esperes-lelkész, Zsatkovics Kálmán György (1855–1920), aki Ungváron, Nagyváradon és Esztergomban végezte középiskolai, később teológiai tanulmányait, volt az ukrán irodalom első jelentős népszerűsítője és fordítója. Zsatkovics 1895 tavaszán ismerkedett meg Volodimir Hnatyuk (1871–1926) néprajztudóssal, aki 1895 és 1903 között hatszor fordult meg Kárpátalján, ahol gyűjtést és kutatásokat végzett, majd munkájának eredményét hat kötetben tette közzé.¹⁹ A tudós az ukrán irodalom magyar nyelvű történeti fordítását is szorgalmazta, ehhez sikerült megnyernie Zsatkovicsot, aki tőle kapta az ukrán szerzők műveit. Többek között Ivan Franko *Arcod verejtékével (B nomi чола)* című, 1890-ben megjelent elbeszéléskötetét, amely arra készítette Zsatkovics Kálmánt, hogy lefordítsa ezeket az alkotásokat nemcsak a magyar olvasók, hanem a magyarajkú kárpátaljai értelmiség számára is.

A lvivi archivumokban nagyjából 90 darab, 1895 és 1914 között Zsatkovics által Hnatyuknak írott levél maradt fenn.²⁰ 1896. június 13-án kelt levelében Zsatkovics tudatja az ukrán tudóssal, hogy elolvasta Marko Vovcsok (1833–1907), Jurij Fegykovics (1834–1888) és Ivan Franko műveit, és elsősorban az *Arcod verejtékével* kötet elbeszéléseit szeretné magyarra fordítani, mivel azok „a la Zola a legmodernebbek és legérdekesebbek a magyar olvasók számára”. Június 17-i levelében pedig köszönetet mondott az újabb, immár Ivan Franko által személyesen neki dedikált kötetért. Októberben Zsatkovics már arról számolt be Hnatyuknak, hogy lefordította az *Arcod verejtékével* kötet elbeszéléseit és a fordításokat elküldte a Budapesti Hírlap szerkesztőjének. Így

¹⁵ Émile DURAND, *Le Poète national de la Petite-Russie*, *Revue des Deux Mondes*, 1876, 919–944.

¹⁶ Az egyik John Austin Stevens *Chevchenko – the National Poet of Little Russia* című tanulmánya volt, amely még ugyanazon év októberében, az Egyesült Államokban jelent meg (Vö. Марта Тарнавська, *Перші два англomовні видання про Шевченка та їхні автори – Войнич і Расторгуєв*, *Сучасність*, 1987/1, 26.), míg a másik egy évvel később az *All the Year Round* londoni hetilap által közzétett *A South Russian Poet* című munka volt.

¹⁷ Роксолана ЗОРІВЧАК, *Творчість і особистість Тараса Шевченка як символ України в Сполучених Штатах Америки*, 24 березня 2014. <http://kameniar.lnu.edu.ua/?p=4400>

¹⁸ KÖNYVES TÓTH Kálmán, *Egy orosz parasztköltő*, *Képes Folyóirata Vasárnapi Újság* füzetekben, 1888, 38. szám, 355.

¹⁹ Надія ФЕРЕНЦ, *До питання про зв'язки В. Гнатюка із закаттоукраїнською інтелігенцією* = Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету, Матеріали конференції, Київ, 1992, 49. http://catalog.library.tnpu.edu.ua/hnatjuk/inshi_doslidnyky/ferenc.pdf

²⁰ *Uo.*, 53.

látott napvilágot a korábban már említett *Hric iskolai tudománya*.²¹ Zsatkovics Kálmán a kötet 19 elbeszéléséből végül azonban csak ötöt sikerült közreadnia. Pedig az egész kötetet lefordította, sőt egy terjedelmes bevezetőt is írt hozzá Ivan Franko életéről és munkásságáról. Tervei meghiúsulásának okai között Zsatkovics leveleiben a pénzhiányt, illetve a kiadók és szerkesztők azon törekvését említette, hogy olyan műveket igyekeznek publikálni, amelyeknek van magyar vonatkozása is.

Zsatkovics elkérte Hnatyuktól Ivan Franko drámai műveit is. Október 27-i levelében sürgeti az ukrán tudóst, és azzal érvel, hogy amennyiben az év végéig nem küldi be a fordítást a Nemzeti Színháznak, az ukrán szerző műveit csak 1898 tavaszán fogják színre vinni. Végül az *Ellopott boldogság* (*Украдене щасття*) című dráma fordítását november végén a Nemzeti Színházba, december elején pedig a *Megkövült lélek* (*Кам'яна душа*) című drámát a Vígyszínházba küldte el Zsatkovics. 1897-ben még lefordította Franko *A tanár* (*Quem di odere...*) (*Учитель [Quem di odere...]*) című komédiáját is. Ezeknek a fordításoknak a további sorsáról sajnos nincs adat. 1898 nyarán ültette át magyar nyelvre Zsatkovics a *Hricz és az úrfi: Elbeszélés az 1846–1848. zivataros évekből* (*Триць та панич*) című művet, amelyet a Szent István Társulat adott ki 1902-ben a Családi regénytár című sorozatban.

Egyes források szerint Zsatkovics Kálmán 1898 februárjára fejezte be Ivan Franko *A családi tűzhely számára* (*Для домашнього вогнища*) című regényének fordítását,²² amelyet a 80-as évek Lembergjében a leánykereskedelem miatt kirobbanó botrány és bűnvádi eljárás valós eseményei ihlettek. Más forrásokból viszont az derül ki, hogy valójában Franko egy másik művéről, az *Egy mást keresztező utak* (*Перехресні стежки*) című önéletrajzi ihletésű, társadalmi és lélektani kérdéseket feszegető kisregényről lehetett szó.²³ Ám ha létezett is az egyik vagy a másik fordítás, nyomtatásban nem jelent meg, további sorsa nem ismert. Zsatkovics Kálmán irodalmi együttműködése Ivan Frankóval nem csak a műfordításra korlátozódott: tanulmánnyal köszöntötte az általa nagyra tartott ukrán író munkásságának 25. és 40. évfordulója alkalmával,²⁴ melyek közül az elsőt Franko meleg hangú levélben köszönte meg.

Zsatkovics Kálmán mellett Sztripszky Hiaor (1875–1946), néprajztudós, bibliográfus, nyelvész és irodalomtörténész egyengette kezdetben az ukrán irodalom útját magyar földön. Sztripszky fontosnak tartotta az ukrán irodalmi alkotások magyarra fordítását,

²¹ Олег МАЗУРОК, *Зв'язки Юрія Жатковича з Іваном Франком*, Carpatica – Карпатика, Вип. 14, Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів, УжНУ, Ужгород, 2002, 273–285. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/19426/1/зв'язки%20юрія%20жатковича%20з%20франком.pdf>

²² *Uo.*, 277–278.

²³ БАБОТА, 1100.

²⁴ Юрій ЖАТКОВИЧ, *Угорські русини та ювілейний рік 1898*, Дружно вперед, 1986/8; Юрій ЖАТКОВИЧ, *Мадярьські переклади творів Івана Франка. Привіт Іванови Франкови в сороклітє його письменської праці 1874–1914*, Літературно-науковий збірник, Львів, Накладом Ювілейного Комітету, З друкарні Наукового Товариства Імені Шевченка, 1916, 177–178.

ezt bizonyítja fennmaradt levelezése Ivan Frankóval²⁵ és Volodimir Hnatyukkal, aki nekét Zsatkovics Kálmán mutatta be.²⁶ Sztripszky első alkalommal huszonegy évesen fordította le és publikálta 1897-ben a Magyar Szemlében Rudányszky István *Repülj, szellő* (Степан Руданський, *Повій, вімпе*) című versét,²⁷ amelyet később az Ukrániai folyóirat 5–6. számában *Szállj el szellő* címen 1916-ban ismét közzétett. 1899-ben pedig Ivan Franko *Az én szecsavágóm története* (Історія моєї січкарни) című elbeszélését publikálta a Kelet 50–51. számában. Az 1900-ban, a Kelet 3. számában megjelenő *Jó kereset* (Добрий заробок) című elbeszélés is napvilágot látott később az Erdélyi Hírlap 1906. december 5-i számában.²⁸

Az új kolozsvári magyar nyelvű folyóirat, az Erdélyi Hírlap megjelenésének tervéről Sztripszky Hiador 1906-ban írott levelében számolt be Ivan Frankónak. Engedélyt kért az ukrán szerzőtől művei fordításához, megemlítette, hogy idővel azokat külön kötetben is szándékában áll megjelentetni, mert így az ukrán irodalom eljut a magyar olvasókhoz Erdély határain túlra is. Sztripszky olyan ukrán műveket kért Frankótól, amelyek egyszerű, könnyen érthető stílusban általános emberi problémákat mutatnak be.²⁹

1907-ben Asbóth Oszkár fordult Ivan Frankóhoz azzal a kéréssel, hogy írjon egy áttekintést az ukrán irodalomról a Heinrich Gusztáv-féle *Egyetemes irodalomtörténet*-be. Az 1910-ben ukrán nyelvre fordított, Lvivben megjelent írás előszavában Franko arról tudósít, hogy a felkérést A. Brickner, berlini szlavista közbenjárására kapta, és német nyelven el is készítette a tanulmányt, amelyet Asbóth egyik tanítványa fordított le magyar nyelvre. Erről Franko személyesen is meggyőződött, amikor 1909 tavaszán meglátogatta Asbóth professzort otthonában.³⁰ Végül a *Kisoroszok* című tanulmány az *Egyetemes irodalomtörténet* IV. kötetében látott napvilágot, 1911-ben.³¹

1914-ben a Vasárnapi Újság 15. számában jelent meg Sztripszky Hiador *Kisoroszok Petőfije* című írása Tarasz Sevcsenko születésének százéves évfordulójára,

²⁵ Єлизавета БАРАНЬ, *Hungaro-Ucrainica, Угорсько-українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти*, Берегове–Ужгород, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, 2021, 115. https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2021/11/final_barany-erzsebet_monografia_2021-10-13.pdf

²⁶ ФЕРЕНЦ, 54.

²⁷ UDVARI István, *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához. III. Sztripszky Hiador, néprajztudós, bibliográfus, nyelvész, műfordító*, Nyíregyháza, 2007. 40.

²⁸ Sztripszky Hiador a következő szavakkal ajánlotta az olvasók fegyelmébe a művet: „Szerző a galíciai kisoroszok (rutének) elsőrangú szépírója. Ez az elbeszélése *Verejtékes homlokkal* c. kötetéből való”. Erdélyi Hírlap, 1906. december 5., 2.

²⁹ Іштван УДВАРИ, *Відомості про перекладацьку діяльність Гіядора Стрипського* = П'ятий конгрес міжнародної асоціації україністів, Мовознавство, Видавництво “Рута” Чернівецького національного університету, 2003, 466.

³⁰ Іван ФРАНКО, 1910, *Передне слово* = *Нарис українсько-руської літератури до 1890 р.* Львів, 3–4. http://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Narys_istorii_ukr-rus_literatury_do_1890/

³¹ Asbóth Oszkár Ivan Frankónak írott 6 német nyelvű levelét 2015-ben Mykola Zymomrya és Roman Horak publikálta. Микола ЗИМОМРЯ, Роман ГОРАК, *Листи Оскара Ашбота до Івана Франка*, Вісник Львівського університету, Серія філологічна, 2015, Вип. 62, 430–437.

amelyhez Sztripszky csatolta „a költőnek *Szabadságdal* című leghíresebb versét hevenyészett fordításban”. Sztripszky így méltatta a nagy ukrán költőt: „Sevcsenko költészete kész nemzeti program, ezért a 30 milliónyi kisoroszország őt valósággal bálványozza. Személye valósággal a nemzeti kultúra szimbóluma. Ehhez fogható kultusz Európában még csak egy van: az olaszok Dante-kultusza”.³² A Vasárnapi Újságban közölt *Szabadságdal* azonban Tarasz Sevcsenko egyetlen versének sem feleltethető meg. A mű lexikájában és verstani megoldásaiban, a versben megfogalmazott gondolatokban valóban Sevcsenko lírája ismerhető fel, a közölt mű mégsem egy vers „hevenyészett fordítása”, hanem a fordító által versbe rendezett, Sevcsenko híres alkotásaiból kölcsönzött kulcsfontosságú képek sora. A *Szabadságdalt* alapvetően három, 1945 novemberében és decemberében született mű ihlette. A *Kaukázus*³³ (*Кавказ*) című poéma, egy lírai monológ Istenhez, Krisztushoz, a kaukázusi népekhez, a gyarmatosítókhöz és Sevcsenko barátjához, Jakob de Balmenhez, aki 1945 júliusában esett el a kaukázusi háborúban. *Az élőknek, és a holtaknak, és a meg nem született honfitársaimnak Ukrajnában és nem Ukrajnában baráti üzenetem* (*І мертвим, і живим, і ненародженим землякам в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє*) című költemény, amely az értelmiség a néppel szembeni kötelességét hirdeti a társadalmi és nemzeti elnyomás elleni küzdelemben. Végül pedig Sevcsenko valóban leghíresebb verse, a *Végrendelet* (*Зановим*), amelyet a szerző december 25-én súlyos betegen,³⁴ harmincegy éves korában írt. A *Végrendelet* című versnek – a világirodalomban is egyedülálló módon – 16 magyar fordítása született.³⁵

Az Ukránia: Ukrán-magyar kulturális és gazdasági kapcsolatok szemléje című folyóiratot, amelynek összesen 20 száma látott napvilágot, Sztripszky Híador 1916-ban „a kormánypárti körök javaslatára”³⁶ kezdte szerkeszteni. *Mit akarunk?* című programadó cikkében a következő szavakkal indokolta a folyóirat időszerűségét:

A most folyó világháború forrataga politikai szemhatárunkra új nevet sodort elő, az ukrán nemzet nevét. Ez azonban csak látszólag új, mert valaképpen ősi népnek nagyon is régi magyar neve, csak éppen mi – az utolsó két-három nemzedék – felejtettük el annyira, hogy most már újnak látszik. [...] A 7–11. századokban ruszin volt a neve, a 9-diktől a magyar Ukrániára

³² STRIPSZKY Híador, *Kisoroszok Petőfije: Sevcsenko Tárász születésének századik évfordulójára*, Vasárnapi Újság, 1914. április 12., 294.

³³ Magyarra Weöres Sándor fordította.

³⁴ Amikor a Régészeti Bizottság számára készített rajzokat régi épületekről, templomokról és kolostorokról, megázott és a korban még halálosnak számító kétoldali tüdőgyulladást kapott.

³⁵ A verset lefordította Sztripszky Híador és Varga Bálint (1916), Anka János (1918), Lányi Sarolta (1939), Kolos Marcell (1944), Képes Géza (1945), Hidas Antal (1951), Radó György (1951), Grigássy Éva (1961), Weöres Sándor (1953), Waldapfel József (1961), Balla László (1968), Csorba Győző (1983), Tandori Dezső (1983), Jurij Skrobinec (1984), Csala Károly (1997), Forgács Balázs (2014).

³⁶ ÚDVARI, 246.

kissé módosult Ukrajna volt a hazája, a 16-diktól pedig máig az ukrainec – magyar ajkon ukrán – volt a nemzeti voltának jelölője.³⁷

Sztripszky elképzelésének megfelelően a folyóirat tervezett közleményeinek tematikája elég tág kérdéskört volt hivatott feldolgozni, és kiterjedt az ukránok történelmére, földrajzára, néprajzára, gazdasági és szellemi kultúrájára, nemzetközi helyzetére, valamint az ukrán-magyar nemzetgazdasági, történelmi, tudományos, zenei és nem utolsósorban irodalmi kapcsolatokra. A folyóiratban megjelent irodalmi alkotások között 10 költői és 5 prózai írás szerepelt.³⁸ *A veres zsidó fiú története* (*До свімла!*) és az *Ének Igor hadairól* (*Слово о полку Ігоревім*) a folyóiratban befejezetlen maradt, mivel Sztripszky azokat a közben indított Ukrán könyvtár című sorozatban adta ki.³⁹

Ez az áttekintés az ukrán irodalom kezdeti lépéseiről magyar nyelven messze nem teljes. Ivan Franko 1916-ban, Zsatkovics Kálmán 1920-ban halt meg, és a „1920-as évek végén, a sok kudarc után a ruszinokban csalódott Sztripszky aktívan elkezd érdeklődni a szlovákok nyelve és kultúrája iránt”.⁴⁰ Mindez és a kor történelmi kataklizmái okozhatták az ukrán irodalom magyarországi recepciójában beállt lassulást egészen a második világháború végéig. Ezenkívül a kezdeti szakasz átfogó képének felvázolásához szükség lenne a korabeli periodika részletes átvizsgálására, figyelembe véve azt a terminológiai változatosságát is, amelyet jól mutat a következő idézet 1913-ból:

A kisorosz nép ugyanis a legősibb szláv eredetnek s a legtisztább szláv vérnek tartja magát, s nevét a *Rusz* törzsből származtatja, s azért a kisorosz a nagy-oroszt, amely nép régi idők óta tatár és csud vérrrel van keverve, „mászakály”-nak „muszkának” hívja s mindenképpen igyekszik magát tőle megkülönböztetni. Különben is a nagy-orosz önmagát „ruszkij”-nak nevezi és sohasem „ruszinnak”. [...] Ezek szerint tehát a magyar génusz szempontjából egyedül a kisorosz név illik a Back korszak németjeitől ruthén-nak elnevezett nemzetiségünkre, megkülönböztetésül illetve pedig félreértés elkerülése céljából egyedül a *magyar-orosz* a helyes.⁴¹

³⁷ Ukrajna: Ukrán-magyar kulturális és gazdasági kapcsolatok szemléje, 1916, 1. szám, 1.

³⁸ *Ének Igor hadairól és a palóckokról: Ukrán népi hősköltemény 1187-ből*; Tarasz Sevcsenko *Végrendelet, Telnek, múltnak...*, *Kvitkához, Kaukázus, A cseléd, Kányafaj, Este* című művei; Rudanszkij István *Szállj el szellő* című verse; Franko Ivan *Kötörők* című verse és *Az én szecsavágóm története* című elbeszélése, valamint *A veres zsidó fiú története* című elbeszélése részlete; Sztefanik Bazil *Az aláírás* című elbeszélése; Nemes Boberszkij Iván *Az ukrán légiónál: Képek, epizódok* című írása; Dmitro Vitovszkij *Valamikor réges régen...* című műve. Erről részletesebben lásd: LÉBOVICS Viktória, *Ukrán irodalom egy 1916-ban megjelent magyar folyóiratban = Irodalmi és nyelvi kölcsönhatások az integráció folyamatában*, szerk. FRANTIŠEK Alabán, Gyula VARGA, Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Filologická Fakulta, Katedra Hungaristiky, 2005, 93–106.

³⁹ FRANKO Iván, *A veres zsidó fiú története: Elbeszélés az ukrán népeletből*, Ukrán könyvtár, 1916. 1. szám; *Ének Igor hadairól és a palóckokról. Ukrán népi hősköltemény 1187-ből*, ford. Dr. VARGA Bálint, Dr. SZTRIPSZKY Hiador, Ukrán könyvtár, 1916. 2. szám.

⁴⁰ UDVARI, 24.

⁴¹ DR. SZABÓ Oreszt, *A magyar oroszokról: (Ruthének)* Budapest, [Franklin], 1913, 16–17.

A „bőség” kora

Grigássy Éva, az ukrán irodalom egyik legismertebb hazai tolmácsolója, akinek saját bevallása szerint „két Sevcsenko-versfordítás” volt a belépője „a műfordítás hivatásába”, így jellemezte ezt a korszakot: „[a]mikor valahára, a hatvanas évek végén beköszöntött műfordításunkban az ukrán irodalom hajnala, úgy éreztem, mintha a hosszú vándorlás után hazaértem volna”.⁴² Bojtár Endre pedig az 1968-ban megjelent *Ukrán elbeszélők* című kötet utószavában írta azt, hogy „az ukrán irodalom magyarra fordítása már a tizenkilencedik században megindult. [...] S ha vannak is hiányok, azok egyre jobban eltűnnek”.⁴³ Azonban a hiányok teljes mértékben sohasem tűntek el, és a magyar nyelven napvilágot látott ukrán irodalom elég változatos képet mutat a második világháború utáni nagyjából ötven évben. Az ukrán irodalmi alkotások magyar fordításainak számát az ötvenes években lassan növekedésnek induló, a hatvanas-hetvenes években viszonylag meredeken felívelő, majd a nyolcvanas-kilencvenes években fokozatosan az ötvenes évek szintje alá hanyatló görbével lehetne szemléltetni. Vizsgáljuk meg ezt a korszakot is a teljesség igénye nélkül.

A második világháború utáni időszakban az ukrán irodalom magyarországi recepciójának történetében a magyar könyvkiadás története is segít eligazodni. 1946-ban jött létre az Új Magyar Könyvkiadó, mint a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság Kiadója, amely elsősorban „a szovjet irodalom közvetítésére szorítkozott”. Miután felszámolták a magánkézben lévő kiadókat, kialakult a szigorúan szabályozott szocialista könyvkiadás rendszere. 1953-tól a Kiadói Tanács és a Kiadói Főigazgatóság hangolta össze a kiadók terveit és szabályozta a kiadási arányokat, ami megmutatkozott a magyar és a világirodalom, így az ukrán szépirodalom kiadásában is.⁴⁴ A magyarországi kiadók szoros együttműködésben dolgoztak a Kárpáti Kiadóval, amelynek hatásköre Kárpátaljára, Ivano-Frankivszk és Csernyivci megyére terjedt ki, feladata pedig az ukrán klaszszikus és a kortárs kárpátaljai irodalom külföldi népszerűsítése volt. A szovjet időkben a nyomdák és kiadók 1945-ben végrehajtott államosítása után egy állami könyv- és lapkiadót „1964-ben helyi kiadóból köztársasági jelentőségűvé szerveztek át Kárpáti Kiadó néven. [...] Állandó gyakorlattá vált az együttműködés Magyarország és Csehszlovákia jelentős kiadóival. 1958 és 1989 között 584-féle közös kiadvány jelent meg (évente több tucat), melyek összterjedelme 10,5 ezer kiadói ív, az összpéldányszáma pedig 16,3 millió volt”.⁴⁵

⁴² GRIGÁSSY Éva, *A büszke punti fák példája*, Napút, 1999/3. http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_1999/1999_03/084.htm

⁴³ BOJTÁR Endre, *Utószó = Ukrán elbeszélők*, szerk. KARIG Sára, Budapest, Európa, 1968, 581.

⁴⁴ SZABOLCSI Miklós, *A korszak irodalmi élete a fordulat évétől 1975-ig = A magyar irodalom története 1945-1975. I. kötet*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Budapest, Akadémiai, 1981. <http://vmek.niif.hu/02200/02227/html/01/46.html>

⁴⁵ *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*, szerk. FEDINEC Csilla, VEHES Mikola, Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutatató Intézet, 2010, 324–325.

Az ötvenes évektől kezdve a klasszikusok mellett⁴⁶ természetesen fontos szerepet kap a szovjet ideológiát kiszolgáló irodalom. Sándor László például 1949–1951 között fordította le Olesz Honcsár (1918–1995) szovjet ukrán író háborúról szóló trilógiáját, a *Zászlóvivőket* (*Прапороносці*) és Olekszandr Kornijicsuk (1905–1972) szovjet ukrán drámaíró válogatott műveit. Makai Imre, Rab Zsuzsa, Brodszky Erzsébet és Bede Anna is lefordították magyar nyelvre Mihajlo Sztelmah (1912–1983) nagyszabású szocialista realista regényeit – *Az ember vére drága* (*Кров людська не водиця*), 1962; *Kenyér és só* (*Хліб і сіль*), 1963; *A nagy rokonság* (*Велика рідня*), *Igazság és hamisság* (*Правда і кривда*) 1964; *Rád gondolok* (*Дума про тебе*), 1974) –, viszont nem az eredeti művek, hanem azok orosz fordítása alapján. Ennek oka nemcsak a szakember és a nyelvtudás hiányával magyarázható, hanem az 50-es évek szovjet könyvkiadási politikájának a visszáságaival is. Ez idő tájt szembesült Sándor László is a szerzőket megrövidítő gyakorlattal:

Olesz Honcsar köteteinek fordításával kapcsolatban kellemetlen meglepetés ért, amikor kézhez vettem trilógiájának első kötetét. A címlapon az állt, hogy „oroszról fordította Sándor László”, holott Honcsar e művét ukrán eredetiből fordítottam. Reklamációmra a kiadó igazgatója kijelentette, hogy pénzügyi okokból áll a könyvben, hogy a fordítás oroszról készült. Ugyanis az oroszról fordított művek után a kiadó nem tartozik tiszteletdíjat fizetni a nem orosz szerzőnek. Ez így előnyös a kiadónak, ezért folyamodik csalafintasághoz. Ez ellen semmit sem tehettem.⁴⁷

Karig Sára pedig a fordítás eredetijének kérdését taglalva hívja fel veszteségekre a figyelmet: „Ha tökéletesen tudunk egy nyelvet, könnyen adjuk át az eredeti mű szellemét, annak nemzeti jellegzetességeit. Egy más nyelv közvetítése alapján készült műfordítás már nem biztosítja a megfelelő művészi és érzelmi színvonalat. Itt elkerülhetetlenek a veszteségek.”⁴⁸ A korabeli fordítási megoldásokra érdekes példa lehet még az 1964-ben megjelent Jurij Zbanackij (1914–1994) *Egyetlenem* (*Єдина*) című háborús regénye, amelyet Radó György „az eredetinek némileg rövidített változata alapján” készített.⁴⁹

⁴⁶ Például Tarasz Sevcsenko válogatott versei 1951-ben Hidas Antal fordításában az Ukran SZSZK-ban, 1953-ban Weöres Sándor fordításában Magyarországon, Mihajlo Kocjubinszkij művei Bakó (Balla) László fordításában 1952-ben az Ukran SZSZK-ban, Hevesi Jolán, Wessely László oroszról készült fordításában 1953-ban jelentek meg.

⁴⁷ SÁNDOR László, *Három ország polgára voltam: Egy évszázadnyi élet emlékei 1909–1993*, Bratislava, Madách – Posonium, 2009, 109–110.

⁴⁸ HEGYES Angelina, *Az ukrán szépirodalom magyarra fordításának alapelvei, Olesz Honcsár művei alapján = Régi és új peregrináció: Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, szerk. BÉKÉSI Imre, JANKOVICS József, KÓSA László, NYERGES Judit, Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft, 1993, 71.

⁴⁹ Jurij ZBANACKIJ, *Egyetlenem*, ford. RADÓ György, Budapest, Kossuth, 1964.

A hatvanas évek könyvterméséből két jelentős kiadványt kell kiemelni. Az egyetlen ukrán szerző, akinek műveit Magyarországon a Világirodalom klasszikusai sorozatban is kiadták, Tarasz Sevcsenko volt. A kötet 1961-ben, a költő halálának századik évfordulója alkalmából látott napvilágot.

Az a kötet, amely most kerül az olvasó kezébe, összefoglalja az eddig magyarul megjelent Sevcsenko-fordítások javarészét, s így arról is áttekintést ad, hogy a nagy ukrán költőt a múlt század végétől a mai napig kik és hogyan szólaltatták meg magyarul. A kívánatos az lenne, hogy ezzel a kiadvánnyal új magyar klasszikus költő születnék meg: Sevcsenko. A magyar Homérosz, Dante, Shakespeare, Goethe megszületése után, azt hisszük, ez nem is olyan lehetetlen kívánság

– írta Képes Géza (1909–1989) a kiadvány előszavában.⁵⁰

A hatvanas évek másik figyelemre méltó kötete az Európa Könyvkiadó gondozásában 1968-ban megjelent, korábban már említett, reprezentatív kisprózaival válogatás, amelyben 47 ukrán író 61 elbeszélését olvashatjuk. Az *Ukrán elbeszélők* alkotásait a műfordítók színe-java ültette át magyar nyelvre – Balla László, Bojtár Anna, Bojtár Endre, Görög Imre, Grigássy Éva, Karig Sára, Radó György, Sándor Judit és Sándor László. Karig Sára válogatását Sándor László ellenőrizte és az utószót Bojtár Endre írta, amelyben így jellemzi a kötetbe rendezett ukrán irodalmi alkotásokat:

Azzal kezdtük összefoglalónkat, hogy az ukrán irodalom kelet-európai irodalom. Igaz ugyan, hogy története nagyobb során az ukrán elbeszélés szélsőségesen romantikus volt – de nem ilyen volt-e az ukrán nép történelme? Igaz ugyan, hogy a nyomort, a szenvedést írta le, hogy sok helyütt naturalista és kegyetlen – de nem ilyen volt-e az ukrán nép élete? Igaz ugyan, hogy jobbára a falvak világa kel életre lapjain – de nem paraszttársadalom volt-e az összes kelet-európai? Ha a kérdésekre őszintén felelünk, kiderül, hogy az ukrán elbeszélők teljesítették feladatukat: műveikből kibontakozik az ukrán nép majd másfélszázéves élete, történelme, az ukrán ember gazdag jelleme.⁵¹

A kisprózaival kötetet 1971-ben követte a költészet is. A Magvető és a Kárpáti Kiadó jelentette meg az ukrán költészet máig legteljesebb magyar nyelvű gyűjteményét *Ukrán költők* címmel, amelybe a 95 ukrán költő 478 művét⁵² ugyancsak Karig Sára válogatta, szerkesztette és ő írta az utószót meg a jegyzeteket is a kötethez, a válogatást Bojtár Endre ellenőrizte és Sándor László vetette egybe a fordításokat az eredetivel.

⁵⁰ KÉPES Géza, *Tarasz Sevcsenko* = Tarasz SEVCSENKO, *Kobzos*, Budapest, Európa, 1961, XX.

⁵¹ BOJTÁR, 587.

⁵² A válogatás a népköltéssel indul és eljut egészen a hatvanasok nemzedékéig.

1970-ben látott napvilágot a *Királysas* (*Беркым*) című kötet, Ivan Franko műveinek legteljesebb gyűjteménye magyar nyelven. Karig Sára a válogatást Franko műveinek 1952–1954 között Kijevben megjelent 20 kötetes gyűjteménye alapján készítette. A kötethez írt utószavában ismerteti szerkesztői koncepcióját: „Kötetünk írásainak sorrendjét a költő életében megjelent kötetek alapján állapítottuk meg. Ez nem mindig egyezik az időrenddel. De aki olvasta Franko önéletrajzát, az események és az alkotások közötti összefüggéseket világosan láthatja”,⁵³ majd felsorolja, hogy a második világháború után „nyolc Franko-kötet látott napvilágot, egy regény és két elbeszéléskötet Magyarországon és öt elbeszélés-gyűjtemény Kárpátalján”.⁵⁴ Ezekből a magyar olvasók Frankót mint prózaírókat ismerhették meg, pedig az ukrán nép méltán tartja Sevcsenko mellett egyik legnagyobb költőjének.⁵⁵

A *Királysas* című kötetben 16 elbeszélést és számos verset találunk, emellett a *Mózes* (*Моїсеї*) című elbeszélő költeményt Grigássy Éva fordításában, valamint Radó György tolmácsolásában az *Ellopott boldogság* (*Украдене щастя*) című falusi drámát olvashatjuk. Igazi ritkaságnak tekinthető Franko kiadatlan magyar vonatkozású kéziratának fordítása – *Álmos magyar vezér. Álmos Kijovnál. Álmos halála* (*Альм, угорський воєвода, Альм під Кієвом, Альм як пропав*), amelyet Várad-Sternberg János (1924–1992), az Ungvári Egyetem történészprofesszora fedezett fel az Ukrán Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének kéziratárában. Maga Ivan Franko jegyezte fel, hogy a három mű Anonymus krónikájának három fejezetéből, a *Revue des Mondes* 1970-ben megjelent *La Poésie populaire des Magyars* című francia szöveg alapján készült fordítás⁵⁶ volt. Fontos megemlíteni, hogy a kötet címadó versét Kalász Márton orosz nyelvből készült fordításában olvashatjuk, valamint kiemelni azt, hogy a tartalomjegyzékben a szerkesztő feltüntette: „Azok nevét, akik ukrán eredetiből készítették fordításukat, csillaggal jelöltük meg”.⁵⁷

Szintén ebben az időben látott napvilágot egy másik jelentős ukrán alkotó gyűjteményes kötete is: Leszja Ukrajinka (1871–1913) több mint 100 művét Gergely Ágnes, Grigássy Éva, Károlyi Amy, Képes Géza, Szedő Dénes, Tandori Dezső, Weöres Sándor fordításában jelentette meg az Európa Könyvkiadó 1971-ben *Út a tengerhez*

⁵³ KARIG Sára, *Utószó* = Ivan FRANKO, *Királysas*, Budapest – Uzsgorod, Európa – Kárpáti Kiadó, 1970, 435.

⁵⁴ *Válogatott elbeszélések*, ford. SÁNDOR László, Kijiv – Uzsgorod, Radjanszka Skola, 1949; *Zahar Berkut*, ford. KOLTAI Sándor, átdolg. JUHÁSZ Ferenc, Budapest, Magyar–Szovjet Társaság Kiadója – Új Magyar Könyvkiadó, 1950; *Elbeszélések*, ford. Szemjon PANYKO, Uzsgorod, Könyv- és Újságkiadó, 1950; *Elbeszélések*, ford. SZALAI Borbála, Uzsgorod, Kárpátontúli Kiadó, 1952; *Elbeszélések*, ford. GÖRÖG Imre, Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1954; *Emberek*, ford. HONTI Rezső, Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1956; *Borislav nevet*, ford. ZOLTÁN Lajos, Kijiv – Uzsgorod, Radjanszka Skola, 1957; *A humoros atya*, ford. SÁNDOR László, Uzsgorod, Kárpátontúli Területi Kiadó, 1960; *A festékebe pottyant róka*, ford. BOJTÁR Anna, Budapest – Uzsgorod, Móra – Kárpáti Könyvkiadó, 1974; *Ivan Franko válogatott művei*, ford. BALLA László, Uzsgorod, Kárpáti Könyvkiadó, 2008.

⁵⁵ KARIG, *Utószó* = Ivan Franko, 439.

⁵⁶ Ivan FRANKO, *Királysas*, Budapest – Uzsgorod, Európa – Kárpáti Könyvkiadó, 1970, 442.

⁵⁷ KARIG, *Utószó* = Ivan Franko, 445.

(*Подорож до моря*) címmel. Karig Sára a könyvhöz írt utószavában így méltatta a költőnő munkásságát: „Leszja Ukrajinka költői világába belefért az ukrán népköltészet sokszólamú zenéje, a tizenkilencedik század ukrán költészetének hagyománya, a nagy elődök súlyos öröksége: a megalázott ukrán nép, a hallgatásra ítélt ukrán nyelv panasza, de belefért más égtájak valósága és álomvilága is.”⁵⁸

A klasszikus irodalomból több mű jelent meg a 20. század hetvenes éveiben. 1976-ban Egressy György és Kótyuk István fordították le Ivan Necsuj-Levickij (1839–1918) *Mikola Dzszerja* (*Микола Джеря*) című, a jobbágyság eltörlése előtti korszakot bemutató kisregényét és néhány elbeszélését, 1978-ban Bojtár Anna szóltatta meg magyar nyelven Pantelejmon Kulis (1819–1897) *A fekete tanács* (*Чорна рада*) című, kozákok egész sorát felvonultató, orosz és ukrán nyelven – eltérő változatban – megalkotott történelmi regényét, Sándor Judit pedig 1986-ban fordította magyarra Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko orosz nyelvű, a földesurak életét ábrázoló *Az a régi, jó világ!* (*Пан Халявський*) című szatirikus regényét, amelyről Visszarion Belinszkij (1811–1848) azt írta, hogy nem javasolja a mű olvasását annak, aki fél, hogy belebetegszik a nevetésre: „ennél viccesebbet ki sem lehet találni”.⁵⁹

A hetvenes-nyolcvanas években napvilágot látott még három kisprózai kötet: 1977-ben a hét ukrán kisregényt tartalmazó könyv, amelynek címét – *Ismerősöm, az oroszlán* (*Знайомий лев. Письмена минулих днів*) – Jurij Lohvin (1939–2019) művéből kölcsönözték, 1982-ben a mai ukrán elbeszélések *Napraforgók* címmel, 1987-ben pedig a *Halál egy marék sóért* című gyűjtemény. Az 1980-as években azonban apránként csökkent a könyvkiadásban az állami támogatások mértéke és a rendszerváltás után meg is szűnt. Ismét magánkiadók jöttek létre, működésüket pedig napjainkban is elsősorban a nagy könyvterjesztő hálózatok üzletpolitikája határozza meg.

Ukrajna függetlenségének elnyerése után

Az ukrán irodalom magyarországi recepciójának helyzetét Ukrajna függetlenségének kikiáltása után napjainkig jól illusztrálja V. Gilbert Edit megállapítása:

Mennyire kevésbé ismerjük szomszédaink irodalmát, pedig közös kisebbségeink hidak lehetnének; próbálkoznak is. Születnek fordítások elhivatott, kiváló fordítóktól, hősies kiadók is akadnak, de nem divatosak az itt élők számára a kelet-közép-európai művek. Még a szomszéd népek irodalmáinak egy része sem igazán járatos egymás kultúrájában. A magyarországi át-

⁵⁸ KARIG Sára, *Utószó = Leszja UKRAJINKA, Út a tengerhez*, Budapest, Európa, 1971, 181.

⁵⁹ ВИССАРИОН БЕЛИНСКИЙ, *Сочинения Основьяненка. Пан Халявський = Собрание сочинений в девяти томах, Том третий, Статьи, рецензии и заметки, Февраль 1840 – февраль 1841, Москва, Художественная литература, 462.*

lagos irodalomolvasó érdeklődése nem a kisebb szláv nemzetek felé fordul, de egy-egy mű, szerző elérheti.⁶⁰

Az utóbbi bő harminc évben is jelentek meg ukrán könyvek magyar nyelven, azonban ezek gyakran a már korábban publikált fordítások ismételt kiadását jelentették, amellett, hogy ismert kortárs ukrán írók alkotásai is napvilágot láttak. A kortárs szerzők közül Magyarországon a legnagyobb figyelmet Jurij Andruhovics (1960–), Szerhij Zsadan (1974–) és a magát orosz nyelven alkotó ukrán íróként pozicionáló Andrij Kurkov (1961–) kapta. Természetesen az orosz invázió, a háború is ráirányította a figyelmet Ukrajnára, ezen belül az ukrán könyvekre és irodalomra szerte a világon, így hazánkban is. Enélkül aligha jelent volna meg 2022 nyarán egy hét elteréssel Szerhij Rudenko (1970–) *Zelenszkij smink nélkül* (*Зеленський без гриму*) című könyve és Gallagher Fenwick (1981–) *Zelenszkij és a vérző Ukrajna* (*L'Ukraine dans le sang*) című műve, illetve 2024 januárjában Ukrajna külügyminiszterének, Dmytro Kulebanak (1981–) *A valóságért vívott háború* (*Війна за реальність*) című munkája.

A Szovjetunió felbomlása után az ukrán szépirodalom magyar nyelvű fordításában beköszöntött a kétnyelvű kiadások rövid korszaka. Először Leszja Ukrajinka *Erdei Rege* (*Лісова пісня*) című tündérvilágát látott napvilágot magyar nyelven egy kétnyelvű kiadásban az Intermix Kiadó jóvoltából. A fordító Kótyuk István a fordítás utószavaként publikált, de már 1968-ban megszületett írásában így méltatta az alkotást:

Egyszeri csodája ez a mű az ukrán irodalomnak: nincs semmi irodalmi előzménye és meg sem próbálták utánozni. Világirodalmi viszonylatban is csak olyan művekkel vethető – de nem hasonlítható – össze, mint Shakespeare „Szentivánéji álom”-ja, Ibsen „Peer Gynt”-je, Maeterlinck „A Kék Madár”-ja vagy Vörösmarty „Csongor és Tündé”-je.⁶¹

Egy 2009-es interjúból pedig az is kiderült, hogy Kótyuk István a művet már jóval korábban lefordította:

1962-ben kerültem az Ungvári Rádióhoz, Lusztig Károllyal készítettük a napi egyórás magyar adásokat: 20 perc politikai anyag, 20 perc zene és 20 perc helyi hírek. Ekkoriban kezdtem el lefordítani Leszja Ukrajinka *Erdei rege* című művét. Ezt az újság⁶² folytatásokban közölte.⁶³

⁶⁰ V. GILBERT Edit, *Kitekintés*, Somogy, 2017/3, 88. http://epa.niif.hu/03100/03112/00030/pdf/EPA03112_somogy_2017_3_087-091.pdf

⁶¹ KÓTYUK István, *A tündérvilág világa = Leszja UKRAJINKA, Erdi rege: Tündérvilág 3 felvonásban*, Ungvár - Budapest, Intermix, 1993, 304. <https://mek.oszk.hu/23400/23466/23466.pdf>

⁶² A Kárpáti Igaz Szó az említett újság.

⁶³ *A Tanár Úr: Beszélgetés Kótyuk Istvánnal*, Kárpátalja, 2009. február 27. <https://karpataljalap.net/2009/02/27/tanar-ur>

A Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület (MUKE) Leszja Ukrajinka születésének 125. és az Egyesület fennállásának 5. évfordulója alkalmából 1996-ban jelentetett meg egy szintén kétnyelvű válogatást a költő műveiből *Hét húr* (*Сім струн*) címmel, amelyben Képes Géza, Weöres Sándor, Károlyi Amy, Szedő Dénes, Grigássy Éva, Balogh István, Tandori Dezső korábban készült 27 fordítását olvashatjuk. Az egyesület feltehetőleg egy sorozatot készült indítani, azonban az első kötet után három évvel már csak Tarasz Sevcsenko verseit adta ki egy ugyancsak kétnyelvű kiadásban. Az *Üzenet* (*Посланиє*) című kötetben Weöres Sándor, Devicseri Gábor, Hidas Antal, Zempléni Árpád, Képes Géza, Grigássy Éva, Lányi Sarolta, Trencsényi-Waldapfel Imre fordításai szerepelnek.

Az 1999-es év ígéretesnek indult az ukrán irodalom magyarországi népszerűsítésében, hiszen Tarasz Sevcsenko *Üzenet* című verseskötetén kívül két kortárs ukrán szerző regényét is megjelentették: Okszana Zabuzsko (1960–) filozófus, irodalomtörténész *Terepvizsgálatok az ukránok szexuális életéről* (*Польові дослідження з українського сексу*) című művét adta ki az Európa Könyvkiadó, amelyet Bagi Ibolya így jellemzett: „E sok százból szövődő regény nemcsak egy személyes érzelmi és tudatállapot, nemcsak egy nő önmagában (nőiségében, tehetségében, önnön létjogosultságában) való megrendülésének, testi-szellemi krízisállapotának sokkoló erejű rajza, hanem egy nép, egy nyelv, egy kultúra önmegvalósító törekvéseinek, identitás-zavarainak, sikereinek és kudarcainak hiteles művészi dokumentuma.”⁶⁴ Valamint a József Attila Kör és az Osiris Kiadó gondozásában megjelent Jurij Andruhovics *Rekreáció* (*Рекреації*) című regénye, amelyben ukrán költők érkeznek Csorotopilba, vagyis az Ördög-városba a Feltámadó Lélek Ünnepeére, ahol elszabadulnak az indulatok. Mindkét művet Körner Gábor fordította.

1999-ben alapította meg négy fiatal kárpátaljai magyar költő – Bagu László, Cséka György, Lengyel Tamás és Pócs István – a Véletlen Balett című folyóiratot is. Miután a 90-es években berobbantak a kárpátaljai magyar irodalomba, azzal keltettek fel-tűnést, hogy szakítottak „a vidékre jellemző konzervatív irodalmi felfogással”. Egy sommás vélemény szerint a „Kárpátaljával kapcsolatba hozható irodalmi orgánumok közül messzemenően a Véletlen Balett volt a valaha létezett legszínvonalasabb periodika”. A 2001/1-es ukrán szám „a magyar olvasót egy szinte teljesen ismeretlen világba vezette be”⁶⁵ azáltal, hogy magyar nyelven tette közzé Volodimir Dibrova (1951–) *A kortárs ukrán irodalom: Problémák a gyarmati lét után* című mélyenszántó gondolatokat megfogalmazó esszéjét.⁶⁶

⁶⁴ BAGI Ibolya, *Az ukrán kultúra lemeztelenítése: Megjegyzések Okszana Zabuzsko Terepvizsgálatok az ukránok szexuális életéről c. regényéhez*, Hungaro-Ruthenica II., Szeged, 2001, 117. https://acta.bibl.u-szeged.hu/63092/1/hungaro_ruthenica_002_117-123.pdf

⁶⁵ Véletlen Balett folyóirat 1999–2005; BALLA D. Károly online portálja. <https://xn--krptalja-8yac.net/veletlen-balett-folyoirat-1999-2005/>

⁶⁶ DIBROVA.

Ezenkívül a lapban Okszana Zabuzsko (*A sakkolás művészete, A démonológia kezdetei*), Viktor Nedosztup (*Töredékek egy kijevi hippinek*), Jurko Pozajak (*Alkoholista*) versei, Mikola Vorobjov (*Válto-*

Ám a 20. és 21. század fordulóján tapasztalt fellendülés az ukrán művek fordítása terén nem bizonyult tartósnak.

2005 és 2009 között Ukrajnában is több kötetet publikáltak magyar nyelven. 2006-ban jelent meg Kijevben a Tarasz Sevcsenko verseit magyar fordításban és Petőfi Sándor műveit ukrán fordításban tartalmazó kötet Sólyom László köztársasági elnök és Viktor Juscsenkó elnök ajánlásával a „Modus Coloris” Nemzetközi Társadalmi Akadémia gondozásában. A kulturpart.hu internetes kulturális magazin 2009-ben adta hírül, hogy az ukrán Állami Televízió és Rádió Bizottság megrendelésére az „ukrán irodalom négy alakjának kétnyelvű kötetei jelentek meg. A kötetek [Tarasz Sevcsenko, 2005; Mihajlo Kocjubinszkij, 2006; Leszja Ukrajinka, 2007; Ivan Franko, 2008] fordítója, összeállítója, szerkesztője Balla László író, műfordító – írja Az Igazi Kárpáti Igaz Szó ukrainai magyar napilap internetes oldalán. A lapnak nyilatkozva Balla László elmondta, hogy a művek fordítása közben magyarországi fordításokat is felhasznált. Tapasztalatai szerint a fordítók jelentős része nem tudott rendesen ukránul, sokszor egész versszakokat újra kellett fogalmaznia.”⁶⁷ Ebben a sorozatban 2010-ben még napvilágot látott Vaszil Sztefanik (1971–1936) válogatott műveinek kétnyelvű kötete is.

Ungváron jelent meg még egy érdekes kárpátaljai könyv 2009-ben: a Petro Hodanics (1951–) által szerkesztett *Kárpátokon innen és túl: Kortárs ukrán kispróza* című antológia a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetségének gondozásában, mindössze ötszáz példányban. 31 olyan kortárs ukrán prózaíró novellája és elbeszélése szerepel benne, akik az egykori Osztrák-Magyar Monarchia, „a Tisza és a Zbrucss folyók közötti térségben” születtek. A válogatás térségi elvén kívül figyelemreméltó a Balogh Csaba, Barát Mihály, Béres Barna, Kudla György, Nigriny Szabolcs és Tárczy Andor fordítói „közösség” munkájának köszönhetően „a harmincegy mű által kirajzolódó világ ismerős ismeretlensége”.⁶⁸

2007-ben került a magyar olvasók kezébe Jurij Andruhovics *Moszkoviada* (*Москoviada*) című rémregénye, amelyet szintén Körner Gábor fordított, aki az ukrán irodalom legismertebb fordítója ma Magyarországon. Körner az Eötvös Lóránd Tudományegyetem lengyel és ukrán szakának elvégzése után lett műfordító. Ars poétikáját a Magyar Műfordítók Egyesülete és a Typotex Kiadó *Arc a könyv mögött – Főszerepben a fordító* című közös kampánya során így foglalta össze: „Mindig berzenkedtem Kosztolányi hasonlata ellen. Gúzsba kötve táncolni? De hiszen a fordítás

zások) színjátéka és Olekszandr Irvanec (*Egyszemélyes kis darab az árulásról női szereplő részére*) drámája, Volodimir Dibrova (*Szilveszteri buli*) novellája, illetve Jurij Andruhovics (*Kis intim urbanisztika*) és Viktor Neborak (*A nyelv és a költői nemzedék*) esszéi láttak napvilágot magyar nyelven Lengyel Tamás, Kis-Törő Ferenc, Körner Gábor fordításában.

⁶⁷ *Ha így nézem: ukrán – ha így nézem: magyar*, Kulturpart, 2009. 04. 07. https://kulturpart.hu/2009/04/07/ha_igy_nezem_ukran_8211_ha_igy_nezem_magyar

⁶⁸ PENCKÓFER János, *Piknik és vendéglátás: Kárpátokon innen és túl (Egy régióra épülő kortárs ukrán kisprózai antológia)* = *Együtt*, 2014/1, 66–67. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00053/pdf/EPA00595_egyutt_2014_1_066-081.pdf

a legnagyobb szabadság! Az író elvégzi helyettünk a piszkos munkát, nekünk meg marad a tiszta élvezet: a nyelvvel való babrálás, a játék. Persze a játéknak szabályai vannak. A szabadság ára pedig a játék által megkövetelt alázat.”⁶⁹ Körner Gábor több mint hatvan fordítása között 10 ukrán könyv szerepel.⁷⁰ Ő is megfogalmazta egy interjúban a közép-kelet-európai irodalom fordításával kapcsolatos aggályait:

Az a tapasztalatom, hogy az Ukrajináról bennünk élő kép egy lebutított Szovjetunió képe. [...] Az az igazság, hogy a kiadók nagyon nehezen vehetők rá az ukrán könyvek átültetésére és kiadására. Úgy általában a kelet-európai könyvek miatt szoktak panaszkodni, hogy nem lehet eladni őket. [...] [A] fordításaimból kialakuló kép borzasztóan lyukacsos. Arról nem is beszélve, hogy olykor évek munkája egy könyvnek kiadót találni. Nemrég a Vince Kiadónak fordítottam Tarasz Prohaszko könyvét, amivel tizenvalahány évig próbálkoztam.⁷¹

A 2019-ben megjelent *A Jelesek (Henpocmi)* című regényről mondta ezt, amelyről *Földi istenek a Kárpátokban* sokatmondó címmel jelent meg írás a librarius.hu online kulturális magazinban.⁷²

2010-ben és 2012-ben adta ki az Európa Könyvkiadó Szerhij Zsadan költő, regényíró, esszéíró, zenész, műfordító *Depeche Mode* és *Vorosilovgrád (Ворошиловград)* című kelet-ukrajnai témákat boncolgató regényeit ugyancsak Körner Gábor fordításában. Szerhij Zsadan a Lengyel Tudományos Akadémia 2022-ben irodalmi Nobel-díjra jelölte a következő indoklással: „Úgy döntöttünk, hogy Szerhij Zsadan jelöljük az irodalmi Nobel-díjra. Zsadan Ukrajna egyik legkiemelkedőbb költője és kiváló prózaíró, akinek műveit számos nyelvre lefordították és világszerte díjakkal ismerik el. [...] A szabad Ukrajna nagyrészt Zsadan szavait beszéli és gondolja, elmélyülten figyeli azokat. Ma a költő Harkivban él. Harcol.”⁷³

2017-ben még egy kortárs szerző regénye látott napvilágot a Vince Kiadó Living Bridges sorozatában. Natalka Sznyadanko (1973–) *Szenvedélygyűjtemény (Коллекція пристрастей, або Пригоди молодої українки)* című önéletrajzi ihletésű regényét,

⁶⁹ *Főszerepben a fordító: Körner Gábor*, 2023. szeptember 29. https://www.youtube.com/watch?v=IKT_fj9heqU&list=PLA9BLteFUR8pdQghPPlsupkwTmI-UEo1&index=12

⁷⁰ Nyolc regény (Okszana ZABUZSKO, *Terepvizsgálatok az ukránok szexuális életéről*, 1999; Jurij ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, 1999, *Moszkoviáda*, 2007; Szerhij ZSADAN, *Depeche Mode*, 2010, *Vorosilovgrád*, 2012, *A diákkotthon*, 2023; Natalka SZNYADANKO, *Szenvedélygyűjtemény*, 2018; Tarasz PROHASZKO, *A Jelesek*, 2019), esszék (Jurij ANDRUHOVICS, *Shevchenko is OK*, 2004; Mikola RJABCSUK, *Lviv történelmi-politikai marginalizálódása*, 2016) és egy tanulmány (Szerhij ZSADAN, *Kelet és Nyugat között*, 2017).

⁷¹ ORBÁN.

⁷² VÁRKONYI Zsolt, *Földi istenek a Kárpátokban*, Librarius, 2019. 02. 21. <https://librarius.hu/2019/02/21/foldiistenek-a-karpatokban/>

⁷³ *Apel Komitetu Nauk o Literaturze PAN w zwiqzku z możliwymi skutkami rosyjskiej agresji wobec Ukrainy*, Warszawa, 1 marca 2022. <https://knol.pan.pl/images/apel%20knol%20pan%20w%20sprawie%20badczy%20i%20studentow%20z%20ukrainy.pdf>

amely a könyv fülszövege szerint „sziporkázó humorral eleveníti meg egy fiatal lány kalandjait és első szerelmeit”, szintén Körner Gábor fordította. „Ez nem csak azért örvendetes, mert az utóbbi években ugyancsak ritkaságszámba megy, hogy kortárs ukrán irodalom lásson napvilágot magyarul, hanem azért is, mert valóban jó könyvvel van dolgunk” – írta a műről a Szlávtextus online folyóirat főszerkesztője.⁷⁴

Egyébként a magyarországi ukrán műfordítók hiánya megmutatkozik abban is, hogy ukrán irodalmi alkotásokat napjainkban is egy korábbi, másik nyelven készült fordítás alapján adnak ki, csak a közvetítő nyelv már nem a német és a francia, mint a kezdetekkor, és nem is az orosz, mint a 20. század nagy részében. 2017-ben Szofija Andruhovics⁷⁵ (1982–) *Felix Austria* című – a századforduló Osztrák-Magyar Monarchiájában két fiatal nő szinte elválaszthatatlan, bonyolult sorsát bemutató – regényét Mihályi Zsuzsa ültette át magyar nyelvre a mű lengyel fordítása alapján. Az orosz-ukrán háború kitörése után pedig az angol fordítás alapján jelentették meg magyarul Jeva Szkaliecka *Nem tudod, mi a háború: Egy ukrán kislány naplója* (*Ви не знаєте, що таке війна. Щоденник дівчинки з України*) című könyvet 2022-ben. A Harkivból származó tizenkét éves kislány hetvenhét napon át vezetett naplóját a háború szörnyűségeiről és az Írorszáig tartó menekülés viszontagságairól Kustos Júlia fordította. Egy interjúban arra a kérdésre, hogy mennyire különbözik az ukrán és a magyar kamasz nyelvhasználat, a fordító azt válaszolta:

Ahhoz, hogy különbséget tudjak tenni a két nyelvhasználat között, nagyon jól kéne ismernem az ukrán nyelvet, a kamaszok nyelvhasználatát – de az orosz tanulmányaimat csak pár hete kezdtem meg. [...] Én az angol fordítással dolgoztam, amiben már benne voltak azok a lábjegyzetek, amik a regiszterek közötti átjárást biztosítják. Biztos tudás híján csak feltételezem, hogy az angol kiadó Jevával nagyon szorosan együttműködve dolgozott azon, hogy az ukrán nyelvet és kultúrát egyáltalán nem ismerő olvasók is pontosan értsék a leírtakat.⁷⁶

Ugyancsak 2022-ben a szerző által a kiadó rendelkezésére bocsátott angol nyelvű kézirat alapján jelentette meg a Helikon kiadó Szergej Geraszimov *Harkivi napló: Feljegyzések egy ostromlott városból* (*Notes from the War. Dairy*) című könyvét Bartók Imre fordításában.⁷⁷

⁷⁴ NÉMETH Orsolya, *Keleti és nyugati szenvedélyek viharában*, Szlávtextus, 2019. 05. 29. https://szlavtextus.blog.hu/2019/05/29/keleti_es_nyugati_szenvedelyek_viharaban

⁷⁵ Jurij Andruhovics lánya.

⁷⁶ MACZÁK Orsolya Rita, *Kustos Júlia: A kultúrák és nyelvek hasonlóságait és összefüggéseit keresem*, Litera, 2023. február 19. <https://litera.hu/magazin/interju/kustos-julia-a-kulturak-es-nyelvek-hasonlosagait-es-osszefuggeseit-keresem.html>

⁷⁷ IVÁN Ildikó, *Őszintén, valóságban? Szergej Geraszimov, Harkivi napló*, Revizor, 2022. augusztus 14. <https://revizoronline.com/szergej-geraszimov-harkivi-naplo/>

2022-ben adta ki újra a Művelt Nép Könyvkiadó a 2004-ben az Athenaeum Kiadó által publikált *A halál és a pingvin* (*Пикник на льду*) című regényt Tompa Andrea fordításában. Andrij Kurkov műve egy közepesen tehetséges íróról és a pingvinjéről szól, akinek köszönhetően az írónak a maffia elől is sikerül elmenekülnie, miután élő emberek nekrológjait írta megrendelésre. 2023-ban pedig Balla Judit fordításában adták ki Kurkov *Szürke méhek: A donbaszi háború regénye* (*Серые пчелы*) című könyvét, amelyben a szerző „tökéletesen képes érzékeltetni az egy totalitárius diktatúra által érkező új világ minden szörnyűségét”.⁷⁸

Miután Körner Gábor fordításainak köszönhetően a magyar olvasók megismerték Szerhij Zsadan prózáját, 2023-ban megjelent Vonnák Diána válogatásában és fordításában a *Harkiv Hotel* című verseskötet, „a félelem és a pusztítás tapasztalatának lírai dokumentuma, amely bizonyítja, hogy a háború nem 2022-ben kezdődött, de nem is 2014-ben, a Krím annektálása idején. A háború, mint a kocsmapulton guruló gránát, már évtizedek óta úton volt”.⁷⁹ „Zsadan a háború metaforája után a háború érintettjeiről kezdett írni, majd ő maga is egyre inkább érintetté vált, miközben ezek a tapasztalatok is átformálták verseit.”⁸⁰

A 2023-as év könyvterméséből M. Nagy Miklós az 1749 című online világirodalmi magazinban⁸¹ kiemeli Szerhij Zsadan *A diákokthon* (*Інтернат*) című regényét, amelyet szintén Körner Gábor fordított. „A maga bámulatosan finom és mesteri arányban adagolt írói eszközeivel Zsadan regénye is azt sugallja, hogy a regény főhősének, Pásának a közömbösségéből, szürkeségéből és erkölcsi vakságából fakad az a borzalmakkal teli, gyilkos, szürke-fekete világ, amelyben olvasóként vele együtt bolyongunk.”⁸²

2024-ben a Helikon Kiadó jelentette meg Jurij Andruhovics legújabb, *Éj Rádió* (*Радіо Ніч*) című regényét, amelyet a szerző egyik barátja akusztikus regénynek nevezett, és e sorok írója fordított magyar nyelvre. Az ukrán kiadás hátoldalán lévő QR-kód segítségével olvasás közben is meghallgathatjuk azokat a zeneműveket és dalokat, amelyeket a könyv főszereplője, Jozsip Rotszkij játszik le hallgatóinak a regényben 8 óra alatt, december tizenharmadikára virradó éjszaka, miközben mesél a zenéről, az

⁷⁸ БАК Роберт, *Andrej Kurkov: Szürke méhek*, ekultura.hu, 2023. 10. 09. <https://ekultura.hu/2023/10/09/andrej-kurkov-szurke-mehék>

⁷⁹ FICSOR Benedek, *A diákokthon megmutatja, mit jelent a háború*, hang.hu, 2023. december 26. <https://hang.hu/konyveshaz/szerhij-zsadan-diakotthon-regeny-ukrajna-haboru-159537>

⁸⁰ KIRÁLY Csenge Katica, *A legkisebb közös többszörös: Szerhij Zsadan Harkiv Hotel című kötetéről*, Litera, 2023. április 22. <https://litera.hu/magazin/kritika/a-legkisebb-koz-os-tobbszoros.html>

⁸¹ A 2020-ban indult 1749 című online világirodalmi magazinban jelentek meg ukrán művek fordításai: Nagy Tamás fordításában Ljuba Jakimcsuk, Jurij Zavadszkij és Andrij Ljubka versei, *Feleségeim* címmel két részlet az asszonyok sorsáról háborús időkben Julija Iljuha kisprózagyűjteményéből és egy részlet Tamara Horiha-Zernya *Leányka* (*Доця*) című regényéből. Ugyancsak itt olvasható részlet Haszka Sian *A hátuk mögött* (*За спиною*) című regényéből (fordította Lebovics Viktória) és részlet Volodimir Rafejenko *Aratás* (oroszról fordította Pálfalvi Lajos) című regényéből.

⁸² M. NAGY Miklós, *Év végi körkérdés, 1749*, 2023. december 27. <https://1749.hu/fuggo/essze/ev-vegi-korkerdes-1-m-nagy-miklos.html>

apjáról, az Istenről, a „barátjáról”, az ördögről, a forradalomról, a szerelmeiről, a milliomos fogolytársáról és „Európa utolsó előtti diktátoráról”.

Végezetül álljon itt két példa a magánkiadásokból. 2014-ben Forgács Balázs, az ELTE BTK ukrán szakos hallgatója tette le egy tavaszi napon az ukrán irodalomszeminárium előtt az asztalomra Ivan Necsuj-Levickij *A Kajdas család* (*Кайдашева сім'я*) című, 19. századi, az ukrán parasztok életét a jobbágyság eltörlése után bemutató regényének önszorgalomból elkészített fordítását, amelynek egy példányát az Országos Széchényi Könyvtárba is eljuttatta.⁸³ 2020-ban pedig Zengő Mihály lánya adta ki Jurij Scserbak (1934–) *Csernobili eposz* (*Чорнобиль*) című művét apja fordításában.⁸⁴

* * *

Egy adott nép irodalmának egy másik nyelven történő befogadása számtalan tényezőtől függ. Tágabb értelemben ide sorolhatjuk a történelmi eseményeket és korszakokat, a politika és ideológia által befolyásolt nemzeti kultúra helyzetét, illetve konkrétan a közvetítő és befogadó irodalom fejlettségi szintjét és igényeit, a könyvkiadás aktuális helyzetét, s nem utolsósorban a műfordítók meglétét, képzését, megbecsülését, munkáját. Annak ellenére, hogy az ukrán irodalom magyar nyelvű fordításainak vázlatos ismertetése alapján azt gondolhatjuk, hogy számos irodalmi alkotást megszólaltattak a műfordítók magyar nyelven, Magyarországon az ukrán irodalmat nem ismerik. Országos szinten kellene megszervezni különféle fórumokon legalább a szomszédos országok irodalmának népszerűsítését, még akkor is, ha az ukrán szerzők alapvetően Ukrajnáról, az ukránokról írtak és írnak, elsősorban az ukránok számára.

LEBOVICS VIKTÓRIA

egyetemi adjunktus

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv és Balti Filológiai Intézet

lebovics.viktoria@btk.elte.hu

Ukrainian Literature in Hungarian

Abstract: Hungarian translations of Ukrainian literature in Hungary and Ukraine (in Transcarpathia and, to a lesser extent, in Kiev) can be divided into three major periods. From the end of the 19th century onwards, the literary translations produced reflected the

⁸³ Ivan NECSUJ-LEVICKIJ, *A Kajdas család*, ford. FORGÁCS Balázs <https://mek.oszk.hu/11300/11357/html/>

⁸⁴ Jurij SCSEBBAK, *Csernobili eposz*, ford. ZENGŐ Mihály, Budapest, 2020. magánkiadás. <https://zengokonyv.hu/konyvrol/>

preferences of a single translator, journal or publisher, and were based on foreign translations and writings. After the Second World War, the number of Hungarian translations of Ukrainian literary works can be illustrated by a curve that started to increase slowly in the 1950s, rising relatively steeply in the 1960s and 1970s, and then gradually declining below the level of 1950s in the 1980s and 1990s. The output of the last thirty years or so has often included, in addition to the re-publications of previously published translations, works of well-known contemporary Ukrainian writers.

Keywords: Ukrainian literature, literary translation, Hungarian reception

DOI: 10.37415/studia/2024/1-2/75-97.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)